

Обидєннова Тетяна

*аспірант кафедри педагогіки та
методики професійного навчання,*

Українська інженерно-педагогічна академія

ЗАОХОЧЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ДО ПІДВИЩЕННЯ СВОГО ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ (НА РІЗНИХ ЕТАПАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА)

У статті розглянуто методи та заходи щодо заохочення працівників вищих навчальних закладів до підвищення свого професійного рівня у другій половині ХХ ст., а також виділені основні негативні риси та їх причини в проблемі, що досліджується.

Ключові слова. *Викладач, педагогічний працівник, вища школа, професійний рівень, стимул, система стимулювання, мотивація, професорсько-викладацький склад, якість освіти, стан економіки.*

В статье рассмотрены методы и мероприятия по стимулированию работников высших учебных заведений для повышения своего профессионального уровня во второй половине ХХ века, а также выделены основные негативные качества и их причины в исследуемой проблеме.

Ключевые слова. *Преподаватель, педагогический работник, высшая школа, профессиональный уровень, стимул, система стимулирования, мотивация, профессорско-преподавательский состав, качество образования, состояние экономики.*

Methods and measures in relation to encouragement of workers of higher educational establishments to the increase of the professional level in the second half of XX of century is considered in the article, and also basic negative lines and their reasons are distinguished in a problem that is investigated.

Key words. *Teacher, pedagogical worker, higher school, professional level, stimulus, system of stimulation, motivation, faculty advisors, quality of education, state of economy.*

Теоретико-методологічні підходи до проблеми мотивації працівників вищої школи висвітлені в роботах таких видатних вітчизняних та зарубіжних вчених, як Турчинов А. І., Коваленко О. Е., Алексик А. О., Вульфсон Б. Л., Сисоєва С. О., Цетельник П. А.

Мета дослідження полягає в аналізі проблеми заохочення викладачів вищої школи до підвищення свого професійного рівня в другій половині 20-го століття.

В сучасних умовах діяльності вищої школи розвивається система підвищення якості освіти за рахунок підвищення якості викладання, а також професійного рівня викладачів, що бере свій початок ще з радянських реформ як у системі освіти в цілому, так і окремо в сфері викладання.

Якісна вища освіта є запорукою економічного зростання країни. Вона дає змогу зробити працю кожної окремої людини продуктивнішою, підвищити здібності до сприйняття й використання на практиці нових методів виробництва й управління.

Праця викладачів вищої школи є необхідною частиною суспільної праці, що тісно пов'язана з механізмом суспільного відтворення, та головна її особливість – якісна підготовка фахівців, підвищення кваліфікації робочої сили, тобто підвищення ефективності живої праці.

Саме тому дуже велике значення має професійний рівень викладачів, саме такий підхід визначає інтерес до дослідження проблеми заохочення викладачів вищої школи до підвищення цього рівня в різні періоди історії.

Інтерес до цієї проблеми було продиктовано гострою потребою систематизувати накопичений історичний матеріал відповідно до сучасних наукових переконань, виявити підстави тих змін, що відбувалися тоді, і були тісно пов'язані з переходом до нової економічної системи, їх сенс і наслідки для подальшого історичного розвитку. Таким чином, вивчення системи стимулювання праці викладачів вищої школи в період перебудови і перші пострадянські роки є актуальним як в науковому, так і в практичному плані.

Поза сумнівом, кожен вид діяльності має свою специфіку. Викладацька праця характеризується високою складністю, оскільки володіє своїми характерними межами, представляючи з себе своєрідний симбіоз викладацької, науково-методичної, виховної та організаційної функцій [2, с. 126]. Однак основною якістю є її творчий характер, а також перевага у більшості викладачів мотиву задоволеності працею над всіма іншими, у тому

числі і над матеріальними мотивами. На характер і зміст праці викладачів вишів серйозний вплив чинять зміни, що відбулися в техніці і в технології навчання, які прийшли в суперечність чинним мотивам і стимулам викладацької праці.

Система стимулювання праці має складну структуру, що включає економічний, психологічний і адміністративний компонент.

На сучасному етапі розвитку суспільства мотивація ґрунтується на знаннях і механізмах психології. Першими орієнтуватися на психологічні характеристики діяльності людини почали змістовні теорії мотивації. Найпоширенішими змістовними теоріями мотивації є теорії Маслоу, МакКлелланда й Герцберга [8, с. 35].

На думку А. Маслоу [3, с. 36], головними факторами в стимулюванні до певного роду діяльності є потреби людини, що доцільно розділити на п'ять груп:

- фізіологічні потреби, необхідні для виживання людини як виду: потреби в їжі, воді, відпочинку тощо;
- потреби в безпеці та впевненості в майбутньому: захист від фізичних та інших небезпек з боку навколишнього світу;
- соціальні потреби: необхідність в соціальному оточенні та спілкуванні, у відчутті підтримки з боку оточуючих;
- потреби в пошані – визнання тих, що оточують та прагненні до особистих досягнень;
- потреба самореалізації та самовираження – потреба у власному зростанні та в реалізації своїх потенційних можливостей.

Узявши до уваги теорії мотивації, можна виділити головні стимули будь-якої праці :

- матеріальний (отримання грошової винагороди за результати діяльності);
- побутовий (забезпеченість побутовими благами, наприклад, отримання житла);
- моральний (задоволення від результатів праці);
- патріотичний (робота на «благо суспільства, країни») тощо.

Для зручності та деталізації вивчення питання найбільш доцільно виділити три проміжки часу, які будуть співзвучними з періодами економічного розвитку країни:

- 1-й радянський період;
- 2-й перехідний період;
- 3-й період розвитку незалежної держави [1, с. 6].

Виникає необхідність в оцінюванні різних точок зору на дану проблему

для визначення загальних закономірностей зміни мотивів викладацької праці та методології заохочення викладачів до підвищення свого професійного рівня у різні періоди економічного розвитку держави. Систематизація історіографії за хронологічно-проблемним принципом є найбільш оптимальною і раціональною при розкритті еволюції поглядів вітчизняних дослідників на зазначену вище проблему. Виділення першого (радянського) періоду обумовлене підготовкою і проведенням реформ, пов'язаних з перебудовою, у тому числі у сфері освіти.

Головною особливістю першого періоду, яка досить жорстко відокремлює його від інших двох, є те, що проблема підвищення професійного рівня викладачів вищих навчальних закладів другої половини 1980-х рр. не вивчалася як самостійна. Склад, структура і професійність викладацького складу розглядалися як суміжна тема при підготовці публікацій, присвячених історії окремих вишів. Так, наприклад, в роботах, пов'язаних з вивченням учбової, наукової, суспільної та інших сфер діяльності вишів, приводяться імена видатних учених, дається їх коротка біографічна характеристика, показується вклад в розробку конкретних галузей знання [6, с. 52].

Обов'язковим розділом таких досліджень завжди була коротка характеристика професорсько-викладацького складу. Вона будувалася по стандартному сценарію: процентне співвідношення докторів і кандидатів наук і працівників, що не мають наукового ступеня; кількість викладачів, що захистилися за певний період часу; доля молоді і старшого покоління серед всіх вікових категорій викладачів, посадовий склад і його процентне співвідношення, а також число викладачів; що підвищили свою кваліфікацію також за певний період часу. У ряді випадків давалися цифри по забезпеченості викладачів соціально-побутовими благами, у тому числі і житлом.

Особливістю радянської вищої школи є те, що, окрім матеріального, морального та побутового (забезпечення житлом) стимулів щодо заохочення викладачів для підвищення свого професійного рівня був присутнім стимул патріотичний – так зване «соціалістичне будівництво».

Період 1985 – сер. 1990-х рр. є перехідним періодом і займає особливе місце в історії кожної країни, що входила до Радянського Союзу, і Україна не стала виключенням. У той час відбувалася велика кількість кардинальних перетворень у політичній та соціально-економічній системі країни. В цей час, як і в інших періодах, головним стимулом є матеріальний стимул. Проте ще є присутніми побутовий та моральний стимули. В цей час фінансування сфери освіти є ще на гідному рівні, тому викладачі мали змогу займатися науковими дослідженнями і захищати відповідні роботи [7, с. 42].

Кризовий стан економіки на початку 1990-х рр. мав дуже негативний вплив на вищу школу. Саме для цього, третього періоду – періоду розвитку

незалежної держави – характерним було таке явище, як масова втрата педагогічних кадрів. Відмінною особливістю цього етапу є також постановка істориками проблеми стимулювання праці різних категорій працівників. Так, проголошене підвищення заробітної плати педагогам до рівня середньої заробітної плати працівників промисловості, яке було покликане забезпечити пріоритетність сфери освіти, виявилось міфом і тому викликало глибоке розчарування в педагогічному середовищі [8, с. 19]. Також масовим явищем стала затримка заробітної плати робітникам вишів та застій у науці, оскільки не було належного фінансування освітнього сектора.

Таким чином, у зв'язку з переходом країни на нові господарські відносини, які потягли за собою в тому числі і кризу вищої школи, зріс інтерес до розгляду впливу матеріального становища викладачів на їх бажання трудитися в рамках вивчення становлення і розвитку вищої освіти в державі.

З наведеної вище інформації можна виділити наступне:

1. В «радянські часи було присутнє чітке» «нормативно-правове забезпечення розрахунку заробітної плати викладачам державних вишів. З кінця 1980-х рр. воно корінним чином міняється: постійно вживаються численні акти щодо введення нових і скорочення старих грошових виплат, а також відсутність зв'язку між ними і результативністю наукової праці, призвели до дестабілізації матеріального становища науково-педагогічних кадрів.

2. Правове регулювання питань морального стимулювання праці за радянських часів перебували в безпосередній залежності від питань, пов'язаних з організацією соціалістичного змагання. Рішення приймалися за активної участі трудових колективів та членів професійних і партійних організацій. В результаті реформування суспільства нормотворча діяльність у цій галузі втратила першорядну роль і значення, що призвело до зниження контролю за якістю викладацької діяльності.

3. Своєчасна і стабільна виплата заробітної плати за радянських часів відповідала престижності професії викладача вишу. З переходом на новий тип господарювання виникла ситуація, коли грошове заохочення стало розцінюватися як фактор виживання, що привело до старіння кадрового складу.

4. Надання житла, у зв'язку з відсутністю фінансування і створенням платного ринку, зійшло нанівець, тобто під впливом соціально-економічних реформ система немонетарного матеріального стимулювання праці викладачів вишів після 1991 р. припинила своє існування.

5. Активне використання в другій половині 1980-х рр. різноманітних форм морального стимулювання педагогічних кадрів вишів, в пострадянський період набуло другорядного значення, що часом викликало прояви невдоволення в трудових колективах.

6. Підкріплені бюджетним фінансуванням усі форми підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів мали більш-менш стабільний характер до 1991 р. В умовах скорочення фінансування викладачі переставали підвищувати свою кваліфікацію, що природним чином привело до особистих

грошових втрат і негативно вплинуло на їх особистісно-професійну мотивацію.

7. В ситуації кризового падіння рівня оплати праці викладачів, а також несвоєчасність її виплати, адміністрація вишів була змушена не погіршувати і без того складну обстановку в колективі.

8. Внаслідок економічної кризи в країні збільшилася кількість педагогів вищої школі, що змушені були покинути викладання в вишах та почали займатися приватним (або колективним) бізнесом, який ніяк не був пов'язаний з системою вищої освіти в Україні; також певна кількість педагогів емігрувала до Західної Європи, Канади та США.

Проблема стимулювання працівників вищої школи до підвищення свого професійного рівня завжди мала велике значення, проте у другій половині двадцятого століття можна спостерігати чітку негативну еволюцію у засобах і методах мотивування, що тісно пов'язано з економічною ситуацією в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексик А. О. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. для студ. / А. О. Алексик. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Довідник типових професійно-кваліфікаційних характеристик посад педагогічних кадрів ВНЗ. – К. : Соцінформ, 2002. – 110 с.
3. Журавлев В. И. Введение в научное исследование по педагогике / под ред. В. И. Журавлева. – М. : Просвещение, 1998. – 240 с.
4. Вульфсон Б. Л. Последипломное образование в развитых странах / Б. Л. Вульфсон // Педагогика. – 1993. – № 3. – С. 80–88.
5. Сисоєва С. О. Педагогічні технології у безперервній професійній освіті : монографія / за ред. Сисоєвої С. О. – К. : ВІПОЛ. – 2001. – 504 с.
6. Талызин М. Ф. Моделирование психологических ситуаций / М. Ф. Талызин, М. П. Матвеев // Проблемы повышения качества и эффективности общепедагогической подготовки учителя. – М., 1985. – 165 с.
7. Турчинов А. И. Профессионализация и кадровая политика: проблемы развития теории и практики / А. И. Турчинов. – М. : МПСИ «Флинта». 1998. – 270 с.

Цетельник П. А. Формування професійної моделі фахівця в сфері управління / П. А. Цетельник : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. держ. управ. / П. А. Цетельник. – К., 1997. – 17 с.